

N. Fodor János

Családnevek történeti tanulságai Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján*

A kései ómagyar korban természetes módon keletkezett magyar családnevek számos társadalmi, gazdasági és művelődéstörténeti emléket őriztek meg az utókor számára kialakulásuk időszakából. Tanulmányomban a Mohács előtti személynévanyag alapján kísérek meg tágabb összefüggéseket feltárni a török hódoltság korában létrejött, Erdély peremén található Partium (a tájnévre lásd JUHÁSZ 1988: 94) Váradtól északra eső területének, főként Bihar, Szatmár és Ugocsa vármegyék múltjából kitekintéssel az első országos összeírás (1715) tanulságaira is. A középkori sajátosságok bemutatásához forrásként a „Felső-Tisza-vidék személynéveinek szótára”-t (FTSznSz.) használom fel, amely 1401 és 1526 közötti időszakban 10 ezer fölötti névadat alapján ismerteti a vizsgált terület személynévrendszerét. Az újkori jelenségek feltárása pedig a „Történeti magyar családnévátlasz” adatbázisára támaszkodva történik (a kutatási programról lásd részletesen N. FODOR–F. LÁNCZ 2011, N. FODOR 2011).

A családnevek történeti vonatkozású vizsgálati lehetőségei közül az alábbiakban három szempontot kívánok részletesen tárgyalni: 1. a késő középkori *j o b - b á g y k ö l t ö z é s*, migráció kérdését; 2. a *f o g l a l k o z á s n e v e k* gazdaságtörténeti tanulságait; és 3. a *n é v a d ó n é p e s s é g n y e l v i h o v a t a r t o z á s á n a k* megállapítását a nevek eredet szerinti osztályozása révén. Mielőtt ezeknek a tényezőknek a részletezését elkezdenénk, néhány névtani alapgófogalom tisztázása mindenképpen szükséges.

A történeti tanulságok teljesen másképpen merülnek fel az egyes személynév-fajták (ragadványnév, családnév, keresztnév stb.) esetében. Alapvető kitétel, hogy történeti tárgyú (migrációs, foglalkozással kapcsolatos vagy etnikai) vizsgálathoz csak a *m o t i v á l t n e v e k e t* lehet felhasználni. A korlátozott felhasználási lehetőséget jól mutatja például az Árpád-kori egyházi latin eredetű egyénnevek csoportja, amelyek csak áttételesen utalhatnak a névviselő etnikumára. Ezzel szemben a magyar közszói eredetű nevek esetében már lehet alapja a név nyelvi alkata és eredete, illetve a névviselő etnikai hovatartozása, foglalkozása, korábbi lakóhelye közötti kapcsolat feltételezésének. A családnevek (pontosabban a még nem öröklődő családnévelőzmények) a névadás pillanatá-

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

ban mindenképpen motiváltak, mivel valamilyen valóságos (általában objektív) információt árulnak el az elnevezett személyről: pl. barna a haja vagy a bőre, Budáról származik, kovácsmesterséget folytat, az apját *Andók*-nak hívták stb. (N. FODOR 2010: 58), és nemcsak egyszerűen megnevezik az egyént, mint ahogyan az egyházi eredetű keresztnevek esetében láthatjuk. A motivált nevek csoportját, melyek közé a családneveken kívül az Árpád-kori közsői eredetű egyénnevek és a ragadványnevek tartoznak, HOFFMANN ISTVÁN *Leíró vagy sajátosságjelölő* neveknek nevezi (2008: 10–1). Ez a személynévcsoporthoz alkalmas arra, hogy benne a név jelentéstartalma és a névviselő sajátosságjegye közötti kapcsolatot megvizsgáljuk, és ebből tágabb összefüggéseket vonjunk le az adott kor társadalmára nézve.

Az ilyen jellegű vizsgálatban fontos az idő tényezője, mivel a motivált nevek, így a családnév-előzmények esetében elsősorban a kialakulásuk, keletkezésük időszakában a név nyelvi alkata, jelentése a névadó közösségről és az elnevezett személyről szolgál információval a kutatók számára, ezáltal lehetőséget biztosít interdiszciplináris (pl. társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténeti) összefüggések feltárására is. A *névelteni vizsgálatok* tehát megvilágíthatják egy név kialakulásának körülményeit. A családnevek esetében azt mondhatjuk, hogy az egyéni név mellé a XIV–XV. században másodlagosan kialakuló megkülönböztető név motivált, mert valamilyen sajátosságot árul el az elnevezettről, másképpen a név alapja az elnevezett valamilyen egyéni jellemvonása (pl. tulajdonsága, rokoni kapcsolata, lakóhelye, foglalkozása, származása, egy esemény, egy jellegzetes tárgy birtoklása stb.) lehet, amelyek közül az elnevező közösség szabadon választhatja ki a számára legjellegzetesebbnek tartott valóságelemet az elnevezendő egyénnel kapcsolatban (N. FODOR 2008). Tehát fontos kiemelni, hogy a családnevek esetében nem beszélhetünk önelnevezésről, hanem az elnevező közösség aktív közreműködését kell feltételeznünk, ezért történeti szempontú vizsgálatunkban e névtípus névanyaga hitelesebb képet rajzolhat a korabeli társadalom egyes jellemző vonásairól.

1. A jobbágy migráció kérdése

A családnevek egyik jellegzetes csoportját a helynévi eredetű családnevek alkotják. E nevek vizsgálatával bizonyos korszakokban viszonylag pontosan meg lehet állapítani, hogy az adott területhez kapcsolódó jobbágy migráció milyen irányból érkezett, és mely területeket érintett. (A helynévi eredetű családnevek történettudományi felhasználásának bőséges szakirodalmát a közelmúltban GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS tekintette át, ezért itt csupán utalok az általa felsorolt munkákra; vö. 2011: 175–9.)

1.1. A névtani szakirodalomban a helynévi eredetű családneveknek három fő csoportját szokás elkülöníteni: 1. tájnevekből, nagyobb közigazgatási egységek (megyék, jelentősebb városok) nevéből alakult családneveket (*Erdélyi, Bakonyi,*

Alföldi, Baranyai, Somogyi, Szalai, Budai, Szegedi, Debreceni stb.), 2. a településnévből alakult családnevekét (pl. *Kállai, Szikszai, Devecseri, Ladányi* stb.), 3. helyet jelölő közsézből (falurésznévből, mikrotoponimából) alakultakét (pl. *Alszegei, Dombi, Mező, Vég, Szél* stb.) (vö. N. FODOR 2010: 99–100).

A három csoport közül a legáltalánosabb típus a településnévből keletkezett családneveké. A családnevek kialakulásának időszakában és sok esetben a későbbi századokban is az elnevező közösség a faluba újonnan érkező személyt gyakran a korábbi lakóhelyével azonosította. Ez a település azonban ismert kellett, hogy legyen a névadók körében, máskülönben a tágabb földrajzi kategória (megye vagy tájegység) neve lett a névadás alapja. A településnévi alapú családnévadásakor a korábbi lakóhely névadók általi ismerete a korabeli viszonyokat ismerve semmiképpen sem kapcsolódhatott nagyon távoli településhez, feltehetően csak olyanhoz, amelyet a jobbágyok a vásár- vagy búcsújárás során vagy családi kapcsolatok (pl. házasság) révén hírből vagy ténylegesen ismerhettek (erre lásd bővebben HAJDÚ 2003: 795–8). A szakirodalom ezt a távolságot általában 60 km-ben határozta meg, de legutóbb GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS Bács és Bodrog vármegye 1522-ből fennmaradt névanyaga alapján meggyőzően bizonyította, hogy a középkorban „a jobbágyok általában csupán 20–30 km-es távolságban költöztek”, amit természetesen speciális nyelvföldrajzi és gazdaságtársadalmi tényezők megnövelhettek (2011: 192). Ritka kivételként említhetjük azt a csoportot, amely településnévi eredet ellenére nem származási helyet, hanem lakóhelyet jelöl (lásd pl. FTSznSz. *Dögei, Majtényi*). E nevek létrejöttének kétféle magyarázata lehetséges: 1. a család máshol kapta a származásra utaló nevét, majd visszaköltözött az eredeti lakóhelyére; 2. a településre újonnan érkező, nagy számú telepessel szemben a törzsökös lakosok azonosítása az adott településnévvel történt (vö. N. FODOR 2010: 79, GULYÁS 2011: 186–8). Mindebből következik, hogy migrációs vizsgálathoz e névcsoport csupán közvetett módon járulhat hozzá.

A közigazgatási vagy tájegységek nevéből alakult családnevek esetében viszont feltételezhető, hogy az elnevezett jobbágy az előbbiekhöz képest jóval nagyobb távolságra vetődött el a korábbi lakóhelyétől. Természetesen a családnevek öröklődővé válásával a későbbiekben a településnévi eredetű nevek is „útra kelhettek”, de a névadás pillanatában kétségtelenül a fenti elv érvényesülésével kell számolnunk. Az országos ismertségű gazdasági, közigazgatási és egyházi központok (Buda, Fehérvár, Kalocsa, Esztergom stb.) neve természetes módon távolabbi vidékeken is felbukkanhatott.

A harmadik csoport esetében településen belüli, azaz a névadó közösséggel együtt vagy annak közelében (a falu határában) élő személy elnevezéséről van szó. Ezek a nevek származási helyre nem, hanem a tényleges lakóhelyre utalnak, így a migrációs vizsgálathoz nem használhatóak fel.

1.2. Az alábbiakban a partiumi megyék közül részletesebben Szatmár vármegye falvaiban élő jobbágyok helynévi eredetű neveit (azon belül is az első két csoportba tartozókat) vizsgálom meg, de kitekintek Ugocsa és Bihar névanyagára is. Az elemzési módszer nagyrészt megfelel a szakirodalmi hagyománynak (vö. GULYÁS 2011: 181) annyi különbséggel, hogy a családnév alapjául szolgáló azonos nevű potenciális települések közül nem csak a legközelebb fekvőt, hanem a fent említett 30–60 km-es körzeten belül található mindegyikét figyelembe veszem, így egy névhez néhány esetben két (ritkán három) kibocsátó hely is kapcsolódik.

A táblázat Szatmár megyei településeken élő jobbágyok helynévi eredetű neveit tartalmazza félkövérrel kiemelve a szomszédos megyéket. Az adatok a tényleges névelőfordulást (névgyakoriságot), és nem a „névféleségek” számát jelölik (pl. ha a *Vezendi* négy névviseelő esetében fordul elő, akkor ennyi adattal kerül be a táblázatba).

Származási hely (megye)	Fő	%	Származási hely (megye)	Fő	%
Szatmár	85	28,05	Borsod	6	1,98
Szabolcs	54	17,82	Szerém	6	1,98
Bereg	32	10,56	Közép-Szolnok	5	1,65
Zemplén	24	7,92	Máramaros	3	0,99
Bihar	23	7,59	Nógrád	3	0,99
Ugocsa	12	3,96	Bács	2	0,66
Abaúj	9	2,97	Temes	2	0,66
Békés	9	2,97	Csongrád	1	0,33
Ung	9	2,97	Gömör	1	0,33
Pest	8	2,64	Sopron (?)	1	0,33
Heves	7	2,31	Valkó	1	0,33

1. táblázat. A Szatmár megyét érintő jobbágy migráció a helynévi eredetű családnevek tükrében.

A vizsgált névanyag vonatkozásában az alábbi megállapításokat tehetjük:

a) A korábbi elemzések azt bizonyították, hogy a településnévi eredetű nevek jelentős hányada az adott megyéhez, a fennmaradó rész pedig a környező megyék lakott helyeihez köthető (vö. ÁDÁM 1989: 212–3, N. FODOR 2008: 186–7). Az adataink szintén ezt az általános eredményt erősítik, tehát tömeges és nagyarányú vándorlás kimutatása nem várható a XV. századi névanyagban. A helynévi eredetű családnevek 28%-a megyén belüli mozgásra utal, közel fele (42,57%) pedig a szomszédos megyékhez köthető. A Szatmár megyei anyag emellett egy északnyugat–északkeleti irányú migrációra is utal, mely főként Zemplén, Abaúj

és Ung megye irányából indult ki. Egy jóval kisebb névcsoport alapján pedig déli irányból kiinduló népességmozgás rajzolódik ki, melyben a Szerémség, Valkó, Csongrád, Bács és Temes megye volt érintett, amely mögött a korszak vége felé a déli területeket egyre inkább erő török betörések miatti migráció sejtethető. Az északi-északnyugati országrészből vidékünkre irányuló népességmozgás nyomai nem mutathatók ki. Nem találunk a nevek között dunántúli megyék településeire egyértelműen utalókat sem.

b) Természetesen tudjuk, hogy a lakóhelyet változtató jobbágyoknak csupán egy része kapott helynévi eredetű családnevet, sokakat egyéb sajátosságuk alapján neveztek el, így korábbi lakóhelyük a családnevük alapján nem határozható meg. Másrészt az a módszer, amelyet az azonos nevű települések megyéhez kötésénél — a fent említett névélettani megfigyelésre alapozva — alkalmaztunk (tudniillik a területileg legvalószínűbbet vettük figyelembe), számos bizonytalansági tényezőt hordoz, mégis mindezek ellenére úgy véljük, hogy a 30%-os arányt kitevő távolabbi (nem szomszédos) vármegyék elhelyezkedése — más módszer híján — mindenképpen figyelembe veendő a jobbágy migrációról alkotott vélemény kialakításánál.

c) A településnévi adatok tanulságait a megyékre és a tájegységekre utaló családnevekkel egészíthetjük ki. Szatmár megyébe az Alföldről, a Szilágyságból, a Nyírségből érkeztek telepesek, rajtuk kívül Erdély és Moldva szerepel kibocsátó helyként. Utóbbi két tájnév Ugocsa megyei adatokban is megjelenik. Bihar megye esetében alföldi és nyíri ('nyírségi') migrációra utaló nyomokat találunk.

d) Ritkán az is előfordul, hogy a névviseelő országrészeket érintő vándorlással éri el az összeírás helyét. Az ilyen esetek illusztrálására idézhetjük a Várdai-uradalom zsoldfizetési jegyzékében található példákat. Az 1500 és 1520 között keletkezett irat a Szabolcs megyei kisvárdai várban szolgáló katonák névsorát tartalmazza. A 45 zsoldos közül a következők viseltek helynévi eredetű családnevet: Emericus *Barachkaj* (< Baracska, Bodrog vm.), Georgius *Chonachj* (!), cust. (< Csanak, Komárom vm.), Blasio *Bekj* (< Bek, Bács vm.), Paulus *feleghazj* (< Bács, Bodrog vm.), Dyonisius *papodj* (< ? vm.); Paulus *Sommj* ~ *Somj* (< Som, Bereg vagy Bihar vm.), Georgius *Zabarj* (< Zabar, Gömör vm.), Ambrosio *de Aran* (< Arany, Bodrog vagy Nógrád vm.) (DL. 83004; lásd még a FTSznSz. vonatkozó szócikkeit). Látható, hogy szinte mindegyikük távolabbi megyéből származott, közülük is főként Bodrog megyéhez köthető települések jelennek meg több alkalommal. A magyarázat az lehet, hogy ezek a katonák Várdai István kalocsai érsek révén kerültek erre a vidékre, magukkal hozva korábbi családnevüket.

A hasonló jellegű vizsgálatok során nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy minél távolabb kerülünk a vezetéknevek kialakulásának korától, az öröklődéssel annál inkább csökken az esélye annak, hogy a családnevet a migráció vizsgálatához felhasználhassuk. A török hódítás és az azt követő újratelepedés

vagy telepítések irányáról ez a módszer feltehetően már nem hozza meg a várt eredményt.

2. Partium foglalkozásneveinek történeti tanulságai

A családnevek foglalkozásnévi csoportja joggal keltette fel a történetkutatók figyelmét (vö. SZABÓ I. 1954, SZÉKELY 1967, 1970), mivel a családnevek kialakulásának idejére, a XIV–XV. századra nézve képet ad egy tájegység, közigazgatási egység, város, mezőváros vagy falu gazdasági tevékenységéről és e tevékenység differenciálódásáról. ÉRSZEGI GÉZA a XV–XVI. század fordulójának neveiről szólva azt feltételezi, hogy „a foglalkozást jelentő vezetéknevvvel elláttak ugyanazt a foglalkozást üzték, amit a nevük jelentett. Ám ez nem jelenti azt, hogy más vezetéknevvvel nevezett nem üzhetett a nevtől elütő foglalkozást. Kiindulva feltevésünkből, hogy mesterségét nevében hordja a jobbágy (...) minden negyedik ember mesterséget jelölő névvel élt” (idézi: FÜLÖP 1997: 85–6). A történészek a foglalkozásnevek közül elsősorban a kézműiparhoz kapcsolható neveket vizsgálták, mivel e nevek elemzése választ ad arra, hogy mely iparágak önállósultak a legkorábban és milyen mértékben, illetőleg egy-egy vidéket, mezővárost, szabad királyi várost milyen fejlettségi szint jellemzett a középkorban. A nyelvészek közül VINCZE LÁSZLÓ a középkori kézművesség emlékeit személy- és utcanévek segítségével vizsgálta (2003), FÜLÖP LÁSZLÓ pedig a XVII. századi sárvári foglalkozásnevekből vont le gazdaságtörténeti következtetéseket (1997).

2.1. Kérdés az, hogy a családnevek mennyire alkalmasak gazdaságtörténeti következtetések levonására. Általános vélekedés, hogy a XV. századra nézve a kézműipar kibontakozásának feltárásához bizonyos korlátokkal felhasználhatjuk a családneveket (vö. HAJDÚ 2003: 742, GULYÁS 2008), mivel a névvisezők feltehetően ekkor még valóban a névben megjelenített mesterséget folytatták, azaz megvolt a konkrét kapcsolat az elnevezett foglalkozása és a név szemantikai tartalma között.

A nevek öröklődésével a XV. század végére már egyre inkább előfordul az, hogy a kézműves polgárok neve nem tükrözi a foglalkozásukat (pl. a budai magyar szabók 1492-es céhlevele szerint Benedictus Zilagy és Matheus Wamossy voltak a céhmesterek). Természetesen a korabeli migrációval is számolnunk kell, nevezetesen azzal, hogy az összeírásban szereplő névvisező őse más helyütt üzte foglalkozását, így az nem az utód lakóhelyének kézműipari fejlettségét jelzi. E bizonytalansági tényezők mellett is egyéb konkrét források (pl. céhjegyzékek, céhlevelek stb.) híján tulajdonképpen a középkor gazdaságtörténetét kutató történészek teljesen a családnevekre vannak utalva (vö. BÁCSKAI 1965: 32).

Természetesen gazdaságtörténeti szempontból azok a források a legértékesebbek, ahol a foglalkozás a név mellett fel van tüntetve, de az ilyen adatok jóval ritkábban állnak rendelkezésünkre. BENDA KÁLMÁN a hajdúk neve között a

XVI–XVII. században talált olyanokat, akiknek a neve és a foglalkozása is megegyezett: pl. *Dobos Demeter timparista* 'dobos', *Zászlótartó vexil lifer* stb. (1970: 194). Az 1715-ös összeírásban a kövári kerületben fekvő Hosszúfalván jegyezték fel *Kertész Tóder Hortulanus* 'kertész' és *Szakács Mihály Cocus* 'szakács' névadatokat (ConsReg. 1715. 30: 465).

A magyar családnevek mellett azonban nem szabad elfelejtkeznünk a latin formák forrásértékéről sem. Ugyan az oklevélírók a megkülönböztető nevek megszilárdulásával együtt egyre inkább mellőzték a személynevek latin átírását, de a fennmaradt nagyszámú adat így is sokat elárul egy-egy vidék kézművességének fejlettségéről. A csökkenésre jellemző, hogy míg a XIV. században még számos név latin fordításával találkozhatunk, addig a XV. században már egyre kevesebb, míg a XVI. századra néhány név kivételével (pl. *judex* 'bíró', *litteratus* 'deák') szinte teljesen megszűnik ez a gyakorlat. Mindez a nevek megszilárdulását, azaz a családnevek kialakulását is jelzi (lásd részletesebben N. FODOR 2010: 28–30).

A latin foglalkozásnévi változatok gazdaságtörténeti forrásértékét növeli az a tény, hogy e névforma inkább a névvé válás folyamatának első szakaszában jellemző, amikor még a megkülönböztető ragadványnév nem vált a megnevezett öröklődő családnevévé, tehát egyértelmű kapcsolatot feltételez a névviselő foglalkozása és a latin szó jelentése között. Éppen ezért a latin neveket sem nélkülözhetjük akkor, amikor a családnevek motivációit kutatjuk. Tehát például a Szatmár megyei Szaniszlón 1446-ban feljegyzett *Andreas faber* névadat (FTSznSz. 255) alapján joggal feltételezhetjük, hogy a XV. század közepén a fenti településen élt egy *András* nevű kovácsmester, akinek a megkülönböztető nevében a foglalkozása jelent meg identifikáló jegyként.

A leggyakoribb latin foglalkozásneveknek általában ismert a jelentésük, a magyar megfelelőjük. Anyagunkban azonban néhány név arra figyelmeztet, hogy nem biztos, hogy a tényleges használatban az a foglalkozásnév él, ami általános érvényűen olvasható a szakirodalomban. Előfordulnak ugyanis olyan esetek, amikor a latin szó magyar változata némileg eltér a leggyakoribb értelmezésektől: pl. [1445–1448]: *Gallos Judex* > 1449: *Gallus folnag* (FTSznSz. 256, 97), 1468: Stephanus *njwrew* > 1468 u.: Stephanus *Sarthor* (FTSznSz. 174, 265). A párhuzamos névalak nélkül az első esetben 'bíró'-nak, a másodikban 'szabó'-nak értelmeznénk a latin közszót.

A foglalkozásnévi eredetűnek tartott családneveket három fő csoportra oszthatjuk. Az elsőbe a tényleges foglalkozással kapcsolatos szemantikai tartalmú nevek tartoznak (pl. *Kovács*, *Esztergár*, *Varga*, *Ötvös*, *Szántó* stb.). A következő az olyan családneveket öleli fel, amelyek nem jelzik egyértelműen a tevékenységet, de a szavak jelentése a foglalkozásnévi eredetet is megengedi. Az ide sorolható szavak általában -s melléknévképzős derivátumok (pl. *Poncos*, *Páncélos*, *Kaszás* stb.). A képző jelentése a foglalkozásra utalás mellett a birtoklást is

kifejezi (ESz. 714). Hasonlóan bizonytalanok az eredeti névadási motivációt illetően azok a nevek, amelyek a foglalkozás tárgyára, eszközére, alanyára vagy eredményére utalnak (pl. *Vas, Zsemlye, Téglá, Forgács* stb.). Azonban mindenképpen van alapja annak a feltételezésnek, hogy foglalkozásnevek keletkezhetnek a foglalkozással kapcsolatos valóságelemek nevéből is (vö. PAIS 1966). A mai ragadványnevek mellett néhány konkrét történeti adat is szolgáltat némi támpontot erre: 1330: Petri *carnificis* dicti *Wkur*, 1373: Petri *carnificis* dicti *Kolbaz* (vö. N. FODOR 2010: 113–4). Mivel azonban ez utóbbi csoportba sorolható nevek számos bizonytalanságot rejtenek magukban (tudniillik sok esetben többféle magyarázat is lehetséges a keletkezésükre), ezért az általam elemzett foglalkozásnévi anyagba nem kerültek be.

2.2. A XV. századot gazdaságtörténeti szempontból a kézműipar fellendülése jellemzi, amely nemcsak a kézművesek számának gyarapodásban mérhető le, hanem egyes alapvető iparágak (pl. kovácmesterség, ruházati ipar) széthasadásában, differenciálódásában is. A kézműipari fejlődés kezdeti fokán — abban az időszakban, amikor a falusi lakosság tagjai közül kitermelődik a bizonyos meghatározott mesterségeket űző réteg — csak a legalapvetőbb iparágak jelentkeznek (pl. kovács, szűcs, pék, varga, tímár). A XIV. századi névanyagban újabb kézműves foglalkozások is megjelennek a nevekben: *Asztalnok, Csiszár, Ekegyártó, Fazekas, Háztapasztó, Kardos, Kaszás, Kovács, Ködmönös, Kulcsos, Nyerges, Nyílfaragó, Sütő, Saruvarró, Szekeres, Szitakötő, Takács, Tegzes, Tegzgyártó, Varga, Vértes* stb. (FEHÉRTÓI 1969). A példaanyagban az egyes iparágak szakosodása figyelhető meg. Az általános kép némileg megtévesztő, hiszen nem tükrözi a falvak és a városok közötti lényeges különbségeket. A falusi ipar a középkor folyamán végig, sőt a későbbi századokban is csak néhány fő iparágat foglal magában. SZÚCS JENŐ szerint 8–10 mesterség (mészáros, molnár, kovács, varga, szabó, takács, tímár, szűcs, ritkábban kádár, bognár, fazekas) képezi „a középkori kézművesség alapvető csomópontjait”, melyeket „a parasztkézművesek nagyrészt mellékesen, jobbágygazdaságuk mellett, háziiparszerűen” űznek (1955: 66).

Az általam vizsgált anyagban a *Kovács*, a *Varga* és a *Szabó* foglalkozásnévi eredetű családnév mindegyik megyében a gyakorisági lista élére került. A három névnek az összes foglalkozásnévhez viszonyított aránya Bihar megyében 36,25%, Szatmárban 25,13%, Ugocsában pedig 30,83%. A többi mesterség közül még a mészáros mutat mérhető értéket Szatmárban, a többi kézműves foglalkozás viszont csak szórványosan, kevés adattal fordul elő.

„A mezővárosi kézműipart a falusitól nemcsak az iparosok nagyobb száma, hanem a különböző iparágak arányosabb megoszlása, a szükségleti cikket előállító iparágak nagyobb differenciáltsága (...) is megkülönbözteti” (BÁCSKAI 1965: 43). Amikor a XV. században a kézművesség bizonyos központok (városok, mezővárosok) köré sűrűsödik, a piac igényei újabb iparágak kialakulását

idézük elő. A polgárosodással nő az igény bizonyos keresleti cikkek, használati tárgyak, szolgáltatások iránt, amely mindenképpen kedvez egyes mesterségek specializálódásának. Például a kovácmesterség differenciálódásával késes, kardkovács, csiszár, lakatos, rézműves, patkós, kaszajártó, sőt vasfazék-, kanna- és tűgyártó alágak is megjelennek a népesebb és iparilag fejlettebb településeken. BÁCSKAI VERA szerint a kézművesek aránya a század folyamán fokozatosan nőtt, a század végére a mezővárosok lakosságának egyötöde iparúzó volt (1965: 35).

Budán a XV. század elején már 58 különböző iparágról adnak hírt a források, míg Sopronban 1379-ben még csak 32, 1440-ben viszont már 52 iparág van jelen. „A XV. század közepén azonban általában több iparággal számolhatunk fejlett városainkban, — az előforduló iparágak száma ebben a korszakban több mint hetven.” Ez persze nem jelenti azt, hogy egy adott városban és adott időben az összes iparág egyszerre jelen lenne (SZÜCS 1955: 67). Csak az arányok érzékeltetése érdekében említjük meg, hogy Európa más részein a XV. század első felében kb. száz ágra hasadt a kézművesipar (Boroszlóban 1403-ban 92, Frankfurtban 1440-ben 106 iparág volt) (SZÜCS 1955: 67. 152. jegyzet).

Partium északi megyéi (Ugocsa, Szatmár és Bihar Nagyváradtól északra eső része) területén összesen 679 potenciális foglalkozásnevet viselő személy szerepel a FTSSznSz. késő középkori névanyagában.¹ A felsorolás nemcsak az iparos-

¹ **Bihar:** *Bíró* (11), *Szabó* (10), *Kovács* (8), *Varga* (7), *Olajos* (4), *Varró* (4), *Kardos* (3), *Mészáros* (3), *Szekeres* (3), *Tengelyes* (3), *Csapó* (2), *Huszár* (2), *Molnár* (2), *Sütő* (2), *Vajda* (2), *Varjas* (2), *Deák* (1), *Fónagy* (1), *Gyékényes* (1), *Ihász* (1), *Íjgyártó* (1), *Kaszás* (1), *Méhes* (1), *Parajos* (1), *Seres* (1), *Sipos* (1), *Sós* (1), *Vasas* (1). **Szatmár:** *Kovács* (42), *Varga* (27), *Szabó* (26), *Deák* (18), *Bíró* (15), *Kántor* (12), *Mészáros* (12), *Sipos* (11), *Hegedűs* (9), *Katona* (9), *Molnár* (7), *Sóvágyó* (7), *Fazokas* (6), *Gyűrűs* (5), *Sós* (5), *Tőzsér* (5), *Varró* (5), *Zsoldos* (5), *Főző* (4), *Halász* (4), *Kerekes* (4), *Tálas* (4), *Tőrös* (4), *Ács* (3), *Kádár* (3), *Kecskés* (3), *Keresztes* (3), *Méhes* (3), *Pásztor* (3), *Szakács* (3), *Szántó* (3), *Szekeres* (3), *Szekernyés* (3), *Vékás* (3), *Bakó* (2), *Bakos* (2), *Borjas* (2), *Bölcsős* (2), *Búzás* (2), *Csős* 'csösz' (2), *Esztergár* (2), *Kalmár* (2), *Kenderes* (2), *Koszorús* (2), *Köteles* (2), *Lencsés* (2), *Lőcsös* (2), *Markos* (2), *Mónus* (2), *Olajos* (2), *Révész* (2), *Rostás* (2), *Sütő* (2), *Szűcs* (2), *Vámos* (2), *arcupar* Bartal szótárában 'íjgyártó' (1), *Bába* (1), *Bodnár* (1), *Bojtár* (1), *Bordakötő* (1), *Borsos* (1), *Csapó* (1), *Cseres* (1), *Csókás* (1), *Csupros* (1), *Dinnyés* (1), *Disznós* (1), *Dobos* (1), *Erdős* (1), *Favágó* (1), *Fonó* (1), *Futó* (1), *Gubás* (1), *Gyékényes* (1), *Gyöngyös* (1), *Hozó* (1), *Huszár* (1), *Javas* (1), *Jeges* (1), *Juhász* (1), *Kardos* (1), *Kepés* (1), *Kökényes* (1), *Kürtös* (1), *Lovas* (1), *Metélős* (1), *Nádvágó* (1), *Nyerges* (1), *Olvasztó* (1), *Ötvös* (1), *Pajzsos* (1), *Palotás* (1), *Páncél* (1), *Patkós* (1), *Pintes* (1), *Pogácsás* (1), *Rizsthorodó* (1), *Sáfér* (1), *Seres* (1), *Száguldó* (1), *Szövő* (1), *Tapasztó* (1), *Téglás* (1), *Tegzes* (1), *Tollas* (1), *Vajda* (1). **Ugocsa:** *Kovács* (29), *Varga* (23), *Szabó* (22), *Deák* (13), *Sütő* (10), *Sós* (7), *Ács* (5), *Kántor* (5), *Tálas* (5), *Tőrő* (5), *Csupros* (4), *Kardos* (4), *Molnár* (4), *Zsoldos* (4), *Botos* (3), *Búza* (3), *Fazokas* (3), *Huszár* (3), *Katona* (3), *Köves* (3), *Mérő* (3), *Sóvágyó* (3), *Csiszár* (2), *Halász* (2), *Hámos* (2), *Juhász* (2), *Kádár* (2), *Kecskés* (2), *Képiró* (2), *Kerekes* (2), *Méhes* (2), *Mészáros* (2), *Pogácsás* (2), *Sáfér* (2), *Sajtos* (2), *Szekeres* (2), *Szűcs* (2), *Asztalgyártó* (1), *Bakó* (1), *Bakos* (1), *Bíró* (1), *Bodnár* (1), *Dákos* (1), *Gubás* (1), *Kaszás* (1), *Ködmönös* (1), *Kőműves* (1), *Köteles* (1), *Kürtös* (1), *Lovász* (1), *Madaras* (1), *Nyilas* (1), *Paj-*

kézműves mesterségeket tartalmazza, hanem a rendszeres tevékenységre utaló foglalkozásneveket (pl. *Fonó, Futó, Metélős*) és a tisztségneveket is. Ez utóbbiak közül Biharban és Szatmárban a *Bíró* név emelkedik ki, meglepő módon Ugocsában viszont csupán egy adattal fordul elő. A felsorolt nevek között a már említett gyakori kézműves mesterségeken kívül néhány speciálisabb foglalkozás is megjelenik (pl. *Esztergár, Olvasztó, Nyerges, Pajzsos, Ötvös, Képiró, Asztalglyártó* stb.). Ezek a nevek lehetnek a szakosodás útjelzői. Példaként nézzünk meg egy olyan települést, amely központként viszonylag fejlettebb gazdasággal bírt a középkor századaiban, így a mezőváros és a falu közötti különbség is érzékelhetővé válik.

Ugocsa megye egyik legjelentősebb települése volt Nagyszőlős a XVI. század elején. Egy 1513-ból fennmaradt oklevél 62 személy nevét őrizte meg, akik közül 28-an foglalkozásnévi eredetű családnévet viseltek (45,16%). A névvisezők között felbukkanó *Pohárnok* és *Sáfár* nevek a település kiemelt szerepére utalhatnak. Tudjuk, hogy a XIV. század végéig a mezőváros királyi birtok volt, majd a Perényiek szőlősi uradalmának központja lett (SZABÓ I. 1937: 419), ahol mindkét tisztség reálisan jelen lehetett. A településen a legáltalánosabb mesterségeken (kovács, szabó, varga) kívül megtalálható volt a fazekas, mészáros, szűcs, takács, sőt a jóval ritkább szíjgyártó is. Utóbbi foglalkozás a teljes Felső-Tisza vidéki anyagban csupán még egy helyen fordul elő, a Várdaiak uradalmi központjában, a Szabolcs megyei Kisvárdán. A szintén ritka előfordulású *Pattantyús* név pedig feltehetően az ágyú készítőjét jelentette, aki az ágyúöntésre szakosodott kovácsmester lehetett.

3. Név és etnikum összefüggése

A nyelvtudomány és a történettudomány határmezsgyéjén helyezhetjük el a korábbi századok nemzetiségi viszonyainak kutatását, amelyben a történészek a nyelvészet (névtudomány) eredményeit és módszereit kell, hogy segítségül hívják, hiszen egyéb, változó mennyiségű és minőségű forrás mellett sok esetben csak a tulajdonnevek árulnak el valamit egy terület etnikai viszonyairól. A névtani szakirodalom megosztott abban a kérdésben, hogy a családnév mennyire tükrözi a névvisező nemzetiségét a névadás pillanatában, illetve később a leszármazottak nevéként. A probléma több tényező együttes vizsgálatát igényli, melyek az alább ismertetendő szempontok szerint különíthetők el.

A fentiekben láttuk, hogy a névadási aktus a családnév-előzmények esetében szoros összefüggésben van a névadó közösség tevékenységével. Ennek tükrében ha arra keressük a választ, hogy a név nyelvi eredete kinek az etnikumára utal,

zsos (1), *Pattantyús* (1), *Pohárnok* (1), *Porkoláb* (1), *Rákos* (1), *Seres* (1), *Soltész* (1), *Sózó* (1), *Süveges* (1), *Szenes* (1), *Szíjgyártó* (1), *Szilvás* (1), *Szitás* (1), *Takács* (1), *Vajda* (1), *Vámos* (1), *Vékás* (1).

akkor az utóbbihoz mindenképpen a névadó közösséget kell rendelnünk. (Itt arra bonyolult kérdésre most nem térek ki, hogy a nyelv és az etnikai hovatartozás nem minden esetben fedt egymást.)

A fenti okfejtés eredményeként teljesen értelmetlennek tűnik a nevek etnikumhoz kötése, hiszen az elnevező közösség azonosítása reménytelen vállalkozás. Mégis azt mondhatjuk, hogy ha a névviselő az elnevezésben nem is játszik szerepet, de a *n é v á t ö r ö k í t é s b e n* már nem hagyható figyelmen kívül, hiszen ő dönt, hogy a különböző adóösszeírásokban milyen nevet diktál be, illetve az esetleges átköltözéskor viszi-e magával az előző lakóhelyén a közösségtől kapott nevét. A névátörökítés pedig egy idegen anyanyelvű esetében is bizonyos fokú *a s s z i m i l á c i ó t* vagy legalább a *k é t n y e l v ű s é g e t* feltételezi. A névkeletkezés és az egy, maximum két generációt érintő átörökítés idejét meg kell különböztetnünk a család későbbi századokban bekövetkező esetleges identitásváltásától, amikor ugyan megtartják eredeti családnevüket, de már biztosan más nemzetiséghez tartoznak. Ezt egyéb, erre utaló információk nélküli forrásokban az idegen keresztnév árulhatják el leginkább. Erre találhatunk számtalan jellemző példát Szatmár megye 1715-ös összeírásában is (pl. *Ursuly Pap, Costin Sánta, Pintye Keövári, Savó Szilagyi, Balla Falusi Ursuly* stb.). Tanulságosak a kárpátaljai ruszinok névadatai is, akiknek egy része magyar családnevet viselt már a XVI. században, de a magyar nyelvterületől távol, a nyelvhatáron kívül élt, már ekkor vélhetően szláv etnikumhoz tartozott (pl. *Király, Cigány, Kenderesi, Korom, Molnár, Siket* stb.; vö. MIZSER 2007: 83). Ide kapcsolhatók egy 1446-ban kelt oklevél adatai is, amely szerint a Szatmár megyei Gilvácson egy lakott magyar jobbágytelek található — amelyben Georgius Sclaus (!) lakik — és 5 oláh jobbágytelek, amelyekben a Georgius Sýpos (!), Ladislaus filus Petri, radol, Blasius rufus és Johannes Kenesius laknak (DL. 13934).

A fentiekből kitűnik, hogy a név és etnikum összefüggésrendszere számos bizonytalanságot rejt magában, azonban ezek ellenére az ilyen irányú vizsgálatokat teljesen nem nélkülözheti a tudomány, mert a XVIII. század második feléig etnikai hovatartozásra utaló összeírás nem áll rendelkezésünkre a történelmi Magyarországról, tehát csak a neveket foghatjuk vallatóra.

3.1. A „névelemzés” módszerére több példát is találunk a történeti kutatásokban. A XIX. század végén ACSÁDY IGNÁC az országos összeírások személynevei alapján próbálta a XVIII. századi Magyarország etnikai viszonyait rekonstruálni (1896), a két világháború között a MÁLYUSZ ELEMÉR nevéhez köthető népiségtörténeti iskola vette vizsgálat alá a személyneveket azzal a céllal, hogy a Trianonban elcsatolt megyék népiségtörténetét a történeti források tükrében feltárják. KNEI ZSA ISTVÁN által megadott nyelvészeti szempontok (1934/1965/2003) alapján a nevek eredet szerinti osztályozásával következtetést vontak le az adott megye korábbi etnikai összetételét illetően megkísérelve a

korabeli nyelvhatár megrajzolását is. A népiségtörténeti kutatás első jelentős munkája SZABÓ ISTVÁN Ugocsa vármegyét feldolgozó kötete volt (1937), melyet hamarosan számos további monográfia követett (FÜGEDI 1938, ICZKOVITS 1939, BALÁZS 1939, MAKSAY 1940, JAKÓ 1940, KOVÁCS 1942, BÉLAY 1943, NAGY KÁLOCZI 1943, ILA 1944), melyek főként az egykori kelet-magyarországi és erdélyi vármegyéket dolgozták fel (lásd még OROSZ 2003).

Az etnikai rekonstrukció során valójában csak a név nyelvi alkatát kívánták meghatározni, mivel mégis e nyelvi minősítés alapján egy-egy közösség nyelvi jellegére s ez alapján nemzetiségére vontak le következtetéseket, szükségesnek látták, hogy bizonytalannak minősítsenek olyan neveket is, amelyek eredete nem volt kérdéses (SZABÓ 1937: 5). Ebbe a csoportba tartoztak a helynévi és a népnévi eredetű nevek, de szintén ide kerültek a több nyelven is hasonló alakban élő foglalkozásnevek (pl. *kovács*, *takács*) és az azonos hangalakban élő keresztnévi eredetű családnevek.

A módszer a háború után visszaszorult, de nem tűnt el végérvényesen, például BENDA KÁLMÁN a családneveket használta fel a hajdúk eredetének meghatározásához (1970). SZENTGYÖRGYI RUDOLF a boszorkányperek anyaga alapján konkrét példákkal mutatta be a név és az etnikum összefüggéseit (2012) utalva azokra az átmeneti esetekre, amelyek az asszimiláció során a névhasználatban jelentkeznek.

Említést kell tennünk még a történeti-demográfiai jellegű nyelvhatár-vizsgálatokról is (TAMÁS 1996, BAGDI-DEMETER 2005, 2007 stb.), melyek főként a XIX–XX. századi népszámlálások adataira építenek, de visszanyúlnak a XVIII. század elejéig is támaszkodva az országos összeírások névanyagára. E kutatás módszere annyiban tér el a korábbiaktól, hogy az elemzéskor a SZABÓ ISTVÁNEK által korábban bizonytalannak minősített névneveket a tényleges jelentéstartalmuk alapján sorolják be a megfelelő nyelvi csoportba, tehát például a *Németh* név itt német etnikumot jelöl. Emellett a kevert névformákat (magyar családnév + idegen keresztnév) az asszimiláció példájának tartják, és a keresztnév alapján sorolják a megfelelő nyelvi kategóriába.

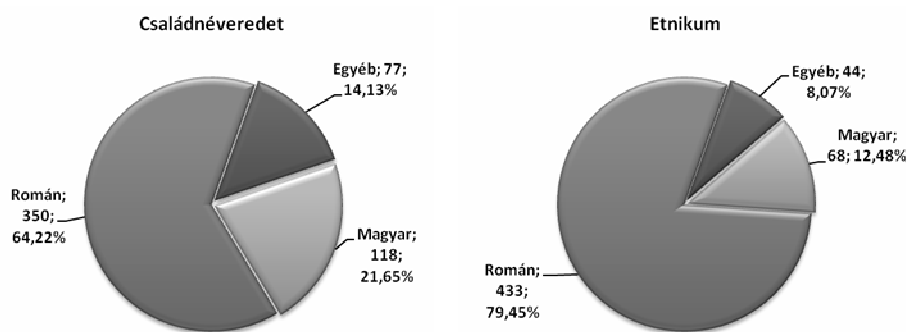
Vizsgálatunkkor azt kell elsődlegesen eldönteni, hogy a névadó közösség nyelvét vagy a névviselő nemzetiségét akarjuk-e meghatározni. Ha az előbbire vagyunk kíváncsiak, akkor a vizsgálatot csak a családnevek kialakulásának korai időszakában tehetjük meg, akkor is fenntartásokkal, ha az utóbbira, akkor pedig a fent elmondott nehézségekkel kell számolnunk. Minél messzebb kerülünk a családnevek kialakulásának korától, annál nagyobb a bizonytalanság a névviselő és a név eredete közötti kapcsolat terén. A fő problémát az jelenti, hogy a rendelkezésünkre álló személynévi adatokról nem tudjuk eldönteni, hogy milyen mértékben utalnak a névviselő etnikumára.

Mi az tehát, amit a családnevekből biztosan meg tudunk állapítani? Elsőként azt kell meghatároznunk, hogy egy adott családnév milyen nyelvű névadáson

alapul. Ez alapján egy összeírás vagy egy település névanyaga eredet szerint osztályozható. A névfejtés után meg tudjuk mondani, hogy egy adott korpuszban milyen arányban vannak jelen különböző nyelvhez köthető nevek. További lépésként a keresztneveket is segítségül hívva meg lehet kísérelni a névviselő etnikumának a meghatározását. Ez természetesen nem mindig vezet eredményre, mert az összeírók gyakran latinosították az egyénneveket, így etimológiai szempontból semlegessé váltak. Viszont éppen az 1715-ös országos összeírás mutat arra számos példát, hogy a magyar ajkú megyei küldöttek csak a magyarok keresztnévét latinosították, másokét (főként a románokét) eredeti nyelvi alakjukban jegyezték le.

3.2. Az alábbiakban a Kővári kerület 1715-ös névanyagának a fent ismertetett kétféle szempontnak megfelelő elemzésével kívánom igazolni a személynevek népiségtörténeti forrásértékét.

A Szatmár, Máramaros és Közép-Szolnok megye határán fekvő Kővárvidék (Districtus Kővariensis) a XVII. századtól önálló közigazgatási egységként jelenik meg a forrásokban. A XVIII. század elején 77 település tartozik hozzá. Területe később Szatmár és Szolnok-Doboka megyét gyarapítja. Az első országos összeírásban 545 személy nevét jegyezték fel a Hont megyei küldöttek, Kubinyi Péter és Kovács János (ConsReg. 1715. 30: 587). A magyar ajkú összeírók — néhány kivételtől eltekintve — magyaros sorrendben jegyezték fel a neveket. Külön érdekessége a lajstromnak, hogy az elhagyott (deserta) telkek akár 50–60 évvel korábbi lakóit is név szerint említették.

1. ábra. A Kővárvidék személyneveinek eredet szerinti megoszlása 1715-ben.

A családnevek etimológiai vizsgálata a kővárvidéki falvakban jelentős számú román eredetű nevet eredményezett: a családnevek közel kétharmada sorolható ide, 22% körüli a magyar nevek aránya, a fennmaradó részbe (14,13%) pedig bizonytalan és egyéb (német, szláv) nevek tartoznak. A másik megközelítés a keresztnemek nyelvi alakját is figyelembe veszi. Az adatok tanúsága szerint a magyar családnevek mellett álló egyénnevek közel fele román (ortodox) névadást tükröz (pl. *Suket Kosztin, Katók Dán, Gyárfás Iwon, Orosz Alexa, Korsos Iwon,*

Deák Jonucz, Baráth Jónocz, Balla Waszi, Csurke Lup, Horgas Waszil, Gyertya Theodor stb.), ezért a román etnikum aránya ebben a megközelítésben a magyar rovására mutat növekedést. A nevek komplex vizsgálata tehát jelentősen módosítja a korábbi családnévetimon-arányt.

A keresztnévek elemzése kapcsán felmerülhet a divat hatása is, nevezetesen az, amikor esetünkben egy magyar család román nevet ad a gyermekének. Ennek azonban több okból is nagyon kevés az esélye. Egyrészt a korszak felekezetspecifikus névadása ismeretében nehezen képzelhető el, hogy magyar ajkúak a magyarban meglévő név idegen változatát választanák (pl. *János* helyett *Ivon* ~ *Juon*), másrészt a „hibrid” nevek olyan településeken fordulnak elő, ahol a többség egyértelműen román család- és keresztnévvel rendelkezik. Nagyobb valószínűséggel kell tehát a kevert típusú nevek létrejöttének okaként az asszimilációt számon tartanunk (vö. SZENTGYÖRGYI 2012: 139–41).

A névanyag vizsgálata azt is lehetővé teszi, hogy a magyarlakta településeket egyértelműen elkülönítsük a román falvaktól. A Kővárvidéken magyar többségű falu volt a XVIII. század elején Hagymásláros, Koltókatalin (ma Koltó), Kistótfalu (Misztmogyorós) és Magyarberkesz, ezek egyben a kerület népesebb települései közé tartoztak. Az látható, hogy a magyarság ugyan mindössze főként ebben a négy faluban van jelen a vidéken, de ezek a falvak homogén lakossággal rendelkeznek. A többi településen elszórtan élő magyarok vannak kitéve leginkább az asszimiláció hatásának. Ezt a folyamatot érzékelteti egyebek mellett az *Erdélyan Jancsy* zsellérnév. Ebben az esetben a névviselő egy román faluban viseli a románosított magyar családnevet és a magyar becenevet.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a történeti személynévanyag etnikai rekonstrukciós célú felhasználása ugyan bizonytalanságokat és számos problémát felvet a vizsgálatban, de — egyetértve SZENTGYÖRGY RUDOLF véleményével — „a névtípus alapján feltételezettől eltérő etnicitást rejtő nevek a névanyagnak csupán kisebb részét alkotják. Az adatok többsége esetén a névalak, illetőleg a névhasználat megfelel az anyanyelv által meghatározott nemzeti identitásnak” (2012: 141).

Irodalom

- ACSÁDY IGNÁC (1896), *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (1720–21)*. Bp.
- ÁDÁM IMRE (1989), Földrajzi nevekre utaló vezetéknevek Szabolcs megyében a 16. században. In: *Névtudomány és művelődéstörténet*. Szerk. BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 183. sz. Bp. 212–4.
- BÁCSKAI VERA (1965), *Magyar mezővárosok a 15. században*. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. Új sorozat 37. sz. Bp.
- BAGDI RÓBERT–DEMETER GÁBOR (2005), A nyelvhatárváltozás természeti és gazdasági háttere Bihar megye példáján (1770–1992). In: *Tájak, régiók, települések*.

- Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt.* Szerk. SÜLI-ZAKAR ISTVÁN. Debrecen. 279–87.
- BAGDI RÓBERT–DEMETER GÁBOR (2007), Migráció és asszimiláció a Partiumban 1715–1910. In: *Tisztelettel Tanár Úrnak! 56 tanulmány Korompai Gábor 70. születésnapjára.* Szerk. SÜLI-ZAKAR ISTVÁN. Debrecen. 299–308.
- BALÁZS ÉVA, H. (1939), *Kolozs megye kialakulása.* Település- és Népiségtörténeti Értekezések 3. sz. Bp.
- BÉLAY VILMOS (1943), *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig.* Település- és Népiségtörténeti Értekezések 7. sz. Bp.
- BENDA KÁLMÁN (1970), A hajdúk eredetének meghatározása a családnevek alapján. In: *Névtudományi előadások.* Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. NytudÉrt. 70. sz. Bp. 193–6.
- ConsReg. 1715 = *Conscriptio Regnicolaris 1715.* Magyar Országos Levéltár, Bp. N 78. 3119–3131. doboz. Digitalizált kiadás: *Az 1715. évi országos összeírás.* Szerk. H. NÉMETH ISTVÁN. Magyar Országos Levéltár–Arcanum Kft. DVD-ROM. Bp., é. n.
- ESz. = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Főszerk. ZAICZ GÁBOR. Bp., 2006.
- FEHÉRTÓI KATALIN (1969), *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek.* NytudÉrt. 68. sz. Bp.
- N. FODOR JÁNOS (2008), A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségéről. *MNy.* 104: 286–305.
- N. FODOR JÁNOS (2010), *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban.* Magyar Névtani Értekezések 2. sz. Bp.
- N. FODOR JÁNOS (2011), Név és etnikum összefüggésének nyelvföldrajzi vonatkozásai a Történeti Magyar Családnévtalasz példaanyagában. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig II. Családnév — helynév — kisebbségek.* Szerk. VÖRÖS FERENC. Szombathely. 95–108.
- N. FODOR JÁNOS–F. LÁNCZ ÉVA (2011), A Történeti magyar családnévtalasz előmunkálatairól. *NÉ.* 33. Megjelenés alatt.
- FTSznSz. = N. FODOR JÁNOS, *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526).* Magyar Névtani Értekezések 3. sz. Bp.
- FÜGEDI ERIK (1938), *Nyitra megye betelepülése.* Település- és Népiségtörténeti Értekezések 1. sz. Bp.
- FÜLÖP LÁSZLÓ (1997), Foglalkozást jelölő családnevek a 17–18. században Sárvaron. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Szerk. B. GERGELY PIROSKA–HAJDÚ MIHÁLY. *MNyTK.* 209. sz. Bp. 84–7.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS (2008), Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok* 142: 437–62.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS (2011), Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 175–95.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan.* Bp.

- HOFFMANN ISTVÁN (2008), A személynévrendszerek leírásához. *MNyj.* 46: 5–20.
- ICZKOVITS EMMA (1939), *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 2. sz. Bp.
- ILA BÁLINT (1944), *Gömör megye. A települések története 1773-ig*. Bp.
- JAKÓ ZSIGMOND (1940), *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. sz. Bp.
- JUHÁSZ DEZSŐ (1988), *A magyar tájnévadás*. *NytudÉrt.* 126. sz. Bp.
- KNIEZSA ISTVÁN (1934/1965/2003), A magyar és szlovák családnevek rendszere. In: KNIEZSA ISTVÁN, *Helynév- és családnévvizsgálatok*. Bp. 255–349.
- KOVÁCS MÁRTON (1942), *A felsőőri magyar népsziget*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 6. sz. Bp.
- MAKSAY FERENC (1940), *A középkori Szatmár megye*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 4. sz. Bp.
- MIZSER LAJOS (2007), Ruszinokra utaló tulajdonnevek a 16. századi Bereg megyéből. *NÉ.* 29: 79–85.
- NAGY KÁLOCZI BALÁZS (1943), *Jászkunsági reformátusok leköltözése Bácskába II. József korában*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 8. sz. Bp.
- OROSZ LÁSZLÓ (2003), Népiségkutatás a nemzeti érdekek ütközőpontjában. A két világháború közötti tudománypolitika Fritz Valjavec és Mályusz Elemér kapcsolatában. *Századok* 137: 43–99.
- PAIS DEZSŐ (1966), *Régi személynéveink jelentéstana*. 2. kiadás. *MNyTK.* 115. sz. Bp.
- SZABÓ ISTVÁN (1937), *Ugocsa megye. Magyarság és nemzetiség*. Tanulmányok a magyar népiségtörténet keretéből I/1. Bp.
- SZABÓ ISTVÁN (1954), *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*. *MNyTK.* 86. sz. Bp.
- SZÉKELY GYÖRGY (1967), Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása. In: *A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai*. Szerk. IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 206–10.
- SZÉKELY GYÖRGY (1970), Személynévek és történettudomány. In: *Névtudományi előadások*. Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. *NytudÉrt.* 70. sz. Bp. 201–8.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF (2012), Név, anyanyelv, identitás összefüggései a középmagyar kor boszorkánypereinek tükrében. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok 7*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 133–42.
- SZÜCS JENŐ (1955), *Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon*. Bp.
- TAMÁS EDIT (1996), A szlovák–magyar–ruszin nyelvhatár a történelmi Zemplén és Ung megyében. In: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. (A Mályi konferencia ruszin témájú előadásai.) Szerk. HATTINGER GÁBOR–VIGA GYULA. Bp. 9–38.
- VINCZE LÁSZLÓ (2003), Mesterségek emlékei a történeti Magyarország néhány városának mikrotoponimájában (XIII–XIX. század). In: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA. Bp. 715–20.